

Sociologija (religije) kot znanost

Znanost, sociologija in religija so trije različni pojmi, tri zaključene celote, ki pa jih lahko povežemo in iščemo njihove stične točke, kar nas pripelje do sociologije religije – znanosti, ki proučuje odnose med družbo in religijo.

Definicija znanosti

Tradicionalna definicija znanosti je, da mora ta vključevati objektivno opazovanje, učinkovite raziskovalne metode in tehnike ter razvijanje sposobnosti napovedovanja. Znanost je namreč sistem preverjenih znanj. Do njih pa pridemo, kadar gre za t. i. znanstveno spoznanje, to je raziskovanje, pri katerem so upoštewane naslednje zahteve: zahteva po splošnosti (spoznanja morajo veljati širše, ne samo za konkreten primer), objektivnosti (izključenost subjektivnega in hkrati celovita vključitev (vseh) pomembnih podatkov v analizo določenega primera), veljavnosti (osvetlitev raziskovane problematike z zbranimi podatki), preverljivosti (popis raziskovalnih metod in postopkov, da se omogoči preverjanje novopridobljenih spoznanj), zanesljivosti (natančnost merjenja in kakovost merskega instrumenta), natančnosti in sistematičnosti.

Vsaka znanstvena disciplina ima opredeljen predmet raziskovanja, urejen sistem znanstvenih spoznanj ter razvite metode raziskovanja, značilne za posamezno znanstveno disciplino. Način, po katerem se različne znanstvene discipline med seboj razlikujejo, ni v predmetu, ki ga proučujejo, temveč v načinu proučevanja.

Sociologija kot znanost

Sociologija je relativno mlada znanost, ki je postala samostojna šele sredi 19. stoletja,

ko se je ločila od praznanosti filozofije. Družboslovna razmišljanja v evropskem prostoru pa segajo že daleč nazaj v grško antiko do mislecev, kakršna sta bila Platon (427-347 pr. Kr.) in Aristotel (384-322 pr. Kr.). Oče sociologije Saint-Simon (1760-1825) je bil razsvetljenski filozof iz časa francoske revolucije. Mnogo kasnejših in sedanjih sociologov je bilo na pol filozofov in mnogo sodobnih filozofov se precej ukvarja z družbo.

Razcep med filozofijo in sociologijo se je pojavil, ko je pričelo novoveško naravoslovje uveljavljati zahtevo po empirični metodologiji znanosti. Po tem vzoru so sčasoma nastale nove znanstvene discipline, ki so bile že od samih začetkov v epistemološki krizi. Za razliko od naravoslovja so bile same del svojega predmeta raziskovanja in torej niso mogle doseči predpisane objektivnosti, saj niso mogle izvajati poskusov na svojem celotnem raziskovalnem polju. Prva rešitev je bila vedno v obliki "črne škatle". Tako so psihologi "opisali" zavest in merili le še vhodne dražljaje in izhodne odzive. Podobno je Emile Durkheim (1858-1917) razglasil družbo za entiteto *sui generis* in nadaljnje sistemske teorije (na primer Marxova), kot bomo videli v nadaljevanju, so "svobodne subjekte" popolnoma ignorirale ter so raziskovale le okolico svojega osrednjega predmeta (glej Špetič 2006).

Predmet sociologije (*societas* – družba, *logos* – veda) predstavlja družba, ki je neodvisna od posameznikov, vendar so posamezniki nujni, da družba kot taka sploh obstaja. Družba, ki jo tvorijo država, cerkev, gledališče, politične stranke ipd., je združitev neposrednih ves čas med seboj potekajočih vzajemnih učinkovanj med posamezniki. Druž-

ba pomeni, da so posamezniki povezani zaradi nekega medsebojnega interesa in s tem vplivanja ter določanja. Družba je tako nekaj delujočega (funkcionalnega) in ni zgolj aritmetična vsota vseh posameznikov, temveč ima nek lasten obstoj in zakonitosti, ki se ločijo od lastnosti individuumov. Posamezniki s svojim delovanjem in odnosi oblikujejo vzorce družbenega, niso pa sami družbeni. Družba je specifična realnost, mnogokrat neodvisna od volje posameznikov. Njihovo medsebojno prepletanje in učinkovanje imenujemo podružbljanje (glej Polajnar 2004: 1).

Sociologijo je kot znanost poimenoval in utemeljil Auguste Comte (1798-1857), ki jo je imel za najvišjo med znanostmi. Pred Comtom je imela sociologija različna imena, kot so nova znanost po Vicoju, znanost o človeku po enciklopedistih in Humu, družbena fizika po Saint-Simonu. Comte je poleg poimenovanja sociologije tudi razmejil predmet sociologije v statični vidik ("anatomski" študij družbe pod vidikom posameznika, družine, družbe, ki so stabilne strukture) in dinamični vidik (proučevanje družbe v tristijskem razvoju, kar odpre analizo družbenih nemirov in konfliktov) (glej Potočnik 2004: 16). Po Comtovem mnenju je sociologija nauk o družbenih pojavih, za katere veljajo iste zakonitosti, kot za dogajanje v naravi. Takemu nazoru pravimo pozitivizem. Pozitivizem za resnično upošteva samo izkustvene podatke, saj je zanj resnično samo to, kar se da izmeriti, otipati, stehati ipd.

Da se je sociologija lahko razvila iz skupne družboslovne znanosti, so bili potrebni določeni intelektualni in družbeni pogoji. Intelektualni pogoji so bili: razvoj intelektualnih znanosti, predvsem Newtonovega zakona, razvoj filozofije, ki se je otrsela teoloških razlag, razvoj družboslovja, predvsem zgodovine in psihologije, pojav empiričnih raziskav, predvsem s pomočjo statistike. Družbeni pa so: razvoj politične ekonomije (Adam

Smith, Anglija), francoska buržoazna revolucija 1789, revolucije 19. stoletja, ki so omogočale kvantitetne in kvalitativne spremembe v družbi. Prav industrijska revolucija je z novim načinom proizvodnje ljudem omogočila nove perspektive. Stroji so različne sloje družbe postavili na določena mesta. Meščanstvo je nove družbene odnose sprejemalo kot naravno stanje, ki je iskalo odgovore na vprašanja "Kaj je treba spremeniti, da bo vse ostalo tako, kot je?" (glej Polajnar 2004: 1).

Vsaka znanstvena disciplina si izoblikuje svoj vidik raziskovanja problema. Sociologija se osredotoča na proučevanje pojavov in procesov v sodobnih družbah. Glede na zgornjo definicijo znanosti je sociologija znanost ali veda, ki se sistematično ukvarja s proučevanjem družb, družbenega življenja in življenja posameznika v družbi. Proučuje družbene skupine, družbene pojave in oblike, družbena dejstva (samomor) ter ustanove, ki imajo moč (prisile) nad posamezniki (same pa so neodvisne od posameznikov), obnašanje, ki se oblikuje v družbi, ipd. Sociologija kot znanstvena disciplina sistematično in s pomočjo znanstvenih metod proučuje tudi naše vsakdanje izkustvo in spoznanje t. i. resničnost tistega, "kar že vsi vemo in je tako ali tako vsem znano". Znanstvena – v tem primeru sociološka – spoznanja se od vsakdanjega (zdravorazumskega) vedenja razlikujejo po stopnji splošnosti, sistematičnosti in preverljivosti.

Sociologija je usmerjena k človeku kot družbenemu bitju. Družbeno je vsako človekovo ravnanje in obnašanje, na katero vplivata dejavnost in prisotnost drugih ljudi. Gre za povezavo med posameznikom in družbo ter njeno sestavo. Poudarjanje družbenosti in družbenega življenja je skupno vsem sociologom, vendar so pojmovanja o tem pogosto precej različna. Zaradi mnogovrstnih družbenih pojavov se cepi v različne posebne sociologije, kot so sociologija družine, lokal-

nih skupnosti, prava, kulture, religije, kriminologija, ekologija, politična sociologija, pedagoška sociologija, demografija ...

Teoretične perspektive v sociologiji

Kmalu po nastanku se je sociologija razdelila v več smeri, ki se med seboj razlikujejo glede na stališča, s katerih so njihovi predstavniki proučevali in razlagali družbo. Na začetku razvoja socioloških teorij so bile to biologizem¹, geografski determinizem², individualni psihologizem³ in sociologizem⁴. Na sociologijo pa so pomembno vplivale naslednje tri teoretske perspektive:

Funkcionalizem se ukvarja z vprašanji strukturiranosti družbe ter z vprašanji, kako delujejo posamezni deli družbe. Poudarjena je raven harmoničnega ujemanja različnih prvin družbene strukture. Za doseg družbenega življenja mora biti navzoča kolektivna zavest, ki je sestavljena iz skupnih verovanj in občutkov. Brez družbenih obveznosti, podprtih z moralno silo, ne bi bilo sodelovanja in recipročnosti, ki ju zahteva družbeno življenje.

Družbena sprememba, ki je proces družbene evolucije od preprostih h kompleksnim oblikam družbe, vključuje proces družbene diferenciacije. Primarna gonilna sila so spremembe v adaptaciji. Institucije in vloge, ki oblikujejo družbeni sistem, postajajo vse bolj diferencirane in specializirane z vidika svoje funkcije. Ta problem se rešuje s posplošitvijo vrednot, ki postanejo bolj splošne in razpršene. Tako se s pomočjo posplošenih vrednot družbena integracija in red ohranjata kljub naraščajoči družbeni diferenciaciji.

Glavni predstavnik te smeri je Talcott Parsons (1902-1979). Po njegovem sta za družbeno življenje bolj značilna vzajemna korist in miroljubno sodelovanje kot vzajemno sovraštvo in uničevanje. Temelj reda v družbi nudi le zavezanost skupnim vrednotam. Vrednotni konsenz tvori temeljno integra-

tivno načelo v družbi, ki jo razume kot sistem. Iz skupnih vrednot izhajajo skupni cilji. Dokazuje, da ima vsak družbeni sistem štiri temeljne funkcionalne predpogoje: adaptacijo (odnos med sistemom in njegovim okoljem), doseganje ciljev (potreba vseh družb, da postavijo cilje, h katerim je usmerjena družbena aktivnost), integracijo (nanaša se na urejanje konflikta) in vzdrževanje vzorcev (nanaša se na vzdrževanje temeljnih vrednot, institucionaliziranih v družbi).

Vidnejši predstavnik te smeri je tudi Robert K. Merton (1910-2003). Pri svojih proučevanjih se osredotoča na postulat funkcionalne enotnosti družbe, za katerega velja, da je vsak del družbenega sistema funkcionalen za celoten sistem, kar bi v splošnem pomenilo, da imajo vse standardizirane družbene in kulturne oblike pozitivne funkcije. Merton dokazuje, da je ta trditev lahko napačna in meni, da bi funkcionalistična analiza morala izhajati iz predpostavke, da je lahko vsak del družbe funkcionalen ali disfunkcionalen (nefunkcionalen). Postulat nepogrešljivosti pravi, da so določene institucije ali družbene ureditve nepogrešljive za družbo. Dele družbe je po njegovem treba analizirati z vidika njihovih učinkov ali posledic na družbo kot celoto ter na posameznike in skupine v družbi.

Kritiki so funkcionalizmu navrgli naslednje očitke: teleološka razlaga družbe: obstajajo deli sistema zaradi koristnih posledic, ki jih imajo za sistem kot celoto; ocenjevanje učinkov družbenih institucij: težko je ugotoviti, da je čisti učinek neke institucije za družbo koristen; kritika vrednotnega konsenza: konsenz je predpostavljen, ni pa dokazano, da obstaja, stabilnost družbe je lahko bolj posledica odsotnosti kot pa prisotnosti konsenza in konsenz sam po sebi ne vodi nujno v družbeni red; determinizem: človeško vedenje je prikazano kot deterministično s strani sistema; prisila in konflikt: Parsons poudarja pomen ciljev in vrednot,

ki jih ljudje zasledujejo, ne definira pa čigavi cilji in vrednote so to.

Konfliktna perspektiva temelji na spoznanju, da imajo različne družbene skupine različno družbeno moč in vpliv ter različne, pogosto nasprotujoče si interese, zaradi česar prihaja do konfliktov. Družbene ureditve težijo k temu, da koristijo enim skupinam na račun drugih. Konfliktna teorija se tako ukvarja z vprašanji razporejanja družbene moči in vprašanji družbenih konfliktov. Najpomembnejša predstavnika te perspektive sta Karl Marx in Max Weber.

Za marksizem je značilen strukturalni pogled na družbo. Družba temelji na ekonomski bazi oziroma infrastrukturi, nad katero se dviguje nadstavba – delitev na družbene razrede, ki so potencialno drug z drugim v konfliktu; poudarjajo pomanjkanje ujemanja med različnimi deli, posebno med družbenimi razredi in tako postavljajo v ospredje možnosti družbenih konfliktov. Ljudje so proizvajalci in hkrati tudi proizvod družbe. Družbo lahko oblikujejo s svojimi dejanji. Družba oblikuje celoto, ki jo lahko le tako razumemo. Različni deli družbe so med seboj povezani in vplivajo drug na drugega. Ekonomski dejavniki imajo primaren vpliv in v veliki meri oblikujejo ostale vidike družbe.

Karl Marx (1818-1883) svoj pogled utemelji na dialektiki, ki predstavlja boj nasprotij, konflikt med protislovji. Ker daje Marx prednost ekonomskim dejavnikom, njegov pogled pogosto označujemo kot dialektični materializem. Temeljno protislovje v človeški družbi nastane zaradi nastanka osebne lastnine in še posebej zasebne lastnine proizvajalnih sredstev. Odtujitev ali alienacija je položaj, v katerem se zdijo človeške stvaritve kot tuji objekti. Razredne delitve so posledica različnih odnosov pripadnikov družbe do proizvajalnih sredstev. Strukturo vseh družb si lahko predstavljamo v smislu poenostavljenega dvorazrednega modela, ki sestoji iz vla-

dajočega in podrejenega razreda. Vladajoči razred dolguje svojo oblast svoji lastnini in nadzoru nad proizvajalnimi sredstvi.

Kritiki marksizmu očitajo, da se skozi zgodovino Marxovi pogledi na družbene spremembe niso potrdili. Razredna struktura kapitalistične družbe se namreč ne polarizira, temveč postaja vse bolj zapletena in diferencirana. Med proletariatom in buržoazijo se je razvil srednji razred, ki se vztrajno povečuje. Včasih igrajo elementi družbene nadstavbe pomembno vlogo pri usmerjanju družbenih sprememb. Teoretiki elit pa so dokazovali, da zagotavlja temelj oblasti nadzor nad mehanizmi vladanja, ne pa lastništvo proizvajalnih sredstev.

Max Weber (1864-1920) zagovarja teorijo družbenega delovanja in pri tem dokazuje, da so lahko poleg razredov za redke družbene vire med seboj v konfliktu še mnoge druge skupine. Dokazoval je, da lahko obstajajo v dveh glavnih razredih številne delitve, odvisne od tržnega položaja posameznikov. Ljudi, tako kot njihov ekonomski položaj, lahko delijo tudi njihov statusni položaj in politični interesi. Družbeno delovanje je delovanje, ki ga izvaja posameznik in mu oseba pripisuje pomen; delovanje, ki upošteva delovanje drugih in se usmerja na tak način. Trdil je, da je družba zgrajena iz smiselnega družbenega delovanja posameznikov – delovanje, o katerem oseba ne razmišlja, zanj ni družbeno delovanje. "Sociologija je znanost, ki hoče družbeno delovanje razlagajoče razumeti in ga s tem v njegovem poteku in njegovem učinku vzročno pojasniti" (Špetič 2006).

Moderne družbe so po njegovem podvržene procesu racionalizacije, saj sta postala afektivno ali emocionalno delovanje in delovanje, ki ga usmerjata običaj in tradicija, manj pomembna. Pomembni so tako materialni dejavniki kot verovanja. Menil je, da se lahko religiozna verovanja razvijejo čisto neodvisno od materialnih dejavnikov, npr.

Christoph Steidl Porenta: Kelih ob imenovanju nadškofa Urana.

skozi teleološke razprave v cerkvi. Po drugi strani pa bodo nova verovanja sprejeta le, če bodo lahko v danih okoliščinah uspela.

Kritika Webra: obtožujejo ga metodološkega individualizma. Weber je pripravljen obravnavati družbene sile in pritiske, kot da bi jih lahko pojasnili kot delovanja in namene dozdevno izoliranih posameznikov.

Interakcionistična perspektiva⁷ razlaga družbeno delovanje z vidika pomenov, ki mu jih pripisujejo posamezniki. Razložiti skuša človeško vedenje in družbo s proučevanjem načinov, kako ljudje razumejo in razlagajo okoliščine, v katerih se nahajajo, kako simboli in načini komunikacije vplivajo na razume-

vanje sveta, kako se naučimo posameznih družbenih vlog in kako se družbene vloge oblikujejo. Družbena struktura je po njihovem mnenju v odzivanju na interakcije nejasna in stalno spremenljiva. George Herbert Mead in Herbert Blumer, ki sta najvidnejša predstavnika te perspektive, poudarjata proces interakcije med ljudmi.

George Herbert Mead (1863-1931) pravi, da so človeško mišljenje, obnašanje in izkušnje v svojem bistvu družbeni. Družbeno življenje lahko poteka samo, če so pomeni simbolov v veliki meri skupni članom družbe. Ljudje aktivno ustvarjajo družbeno okolje, hkrati pa jih to okolje oblikuje. Človeška interakcija je

stalen proces interpretacije, pri katerem vsakdo prevzema vlogo drugega. V procesu prevzemanja vlog se razvije koncept jaza. S postavljanjem sebe v položaj drugih lahko ponovno gledamo sebe. Prevzemanje družbenih vlog se prične že v otroštvu, ko otroci igrajo vloge, ki niso njihove (play stopnja). V naslednji t. i. game stopnji pa začnejo otroci pri igranju vlog gledati nase z razdalje - z vidika drugih udeležencev (t. i. posplošeni drugi).

Herbert Blumer (1900-1987) pravi, da je na družbo treba gledati kot na nenehen proces interakcije. Delovanje je do neke mere strukturirano in rutinizirano. Ljudje delujemo na druge stvari na podlagi pomenov, ki jim jih pripišemo. Ti pomeni pa izhajajo iz socialne interakcije, ki jo imamo z drugimi ljudmi in z družbo in se v tem procesu tudi oblikujejo. V večini situacij, v katerih ljudje delujejo drug proti drugemu, vnaprej obstaja trdno razumevanje, kako delovati in kako bodo delovali drugi ljudje. Obstaja precej prostora za manevriranje, pogajanje, interpretacijo, prilagajanje.

Kritiki simboličnega interakcionizma njegovim zagovornikom oporekajo, da težijo k osredotočanju na neposredno medsebojno interakcijo v majhnem merilu, pri čemer le malo upoštevajo zgodovinske in družbene okoliščine. Norme jemljejo kot dane in se ne ukvarjajo z njihovim izvorom. Ne uspejo razložiti izvora pomenov, za katere trdijo, da so izredno pomembni. Je v veliki meri odraz kulturnih idealov ameriške družbe.

Religija

Verni ljudje čutijo, da je tisto, v kar verujejo, resnično, pa naj si gre za pripadnika katere koli svetovne ali lokalne religije⁶. Po mnenju raziskovalcev religij imajo vere v družbi pomembno vlogo, naj so resnične ali ne. Nekateri pravijo, da so bile religije nekoč koristne za osmišljanje človekovih doživetij, zdaj pa te naloge ne opravljajo več

tako izrazito, ker obstajajo znanstvene razlage za določene stvari, ki so bile prej nerazumljive. Drugi menijo, da se znanost in religija ne izključujeta. Znanstveniki, ki preučujejo življenje ljudi v najstarejših družbenih skupnostih, imajo religijo za silo, ki je povezovala skupnosti, saj je vsem članom predpisovala enaka pravila vedenja in enak način razumevanja sveta. Psihologi raziskujejo vlogo religije pri zmanjševanju strahu, saj v njej ljudje dobivajo oporo, ki je zunaj njih samih. Nekateri menijo, da je to primeren način spopadanja z življenjskimi težavami; drugi pa, da religija preprečuje, da bi ljudje postali samozavestni in bi zaupali v lastne sposobnosti, ter jih odvrča od soočanja s kruto resničnostjo.

Religija simbolizira družbo, ki s tem postane sveta. Opravlja funkcijo zadovoljevanja bistvenih pogojev družbenega življenja. Po definiciji je religija "organizirana celota verovanj, občutenj, simbolov, kulturnega delovanja in moralnih predpisov navezanih na idejo oziroma predstavo o nadnaravnem" (Pavičević, dostopno na: <http://sl.wikipedia.org/wiki/Vera>, 8. 1. 2008). Vernon (dostopno na: <http://sl.wikipedia.org/wiki/Vera>, 8. 1. 2008) pa jo definira kot "del kulture, ki je sestavljena iz skupnega verovanja in običajev, ki ne samo da indentificirajo nadnaravno in sveto ter človekov odnos do njiju, temveč tudi povezujejo (nadenaravno in sveto) z dejanskim svetom na tak način, da skupino oskrbujejo z moralnimi definicijami o tem, kaj je dobro (kar je v soglasju z nadnaravnim in odobreno od nadnaravnega), in kar je slabo (kar ni v soglasju z nadnaravnim oz. nasprotuje nadnaravnem)."

Religijo razlikujemo glede na stopnjo razvitosti (prvobitne - tradicionalne religije Afrike, Avstralije in Oceanije, in razvite religije - dosegle visoko raven institucionalizacije, kot npr. krščanstvo in islam), razširjenost (univerzalne ali svetovne in lokalne ali nacionalne et-

nične), stopnjo organiziranosti (ohlapno in strogo organizirane), težnjo po širitvi (misijske in nemisijske) in glede na predmet čaščenja (enostavni supernaturalizem⁷, animizem⁸; kot posebna oblika je poznan totemizem, teizem⁹ (politeizem, monoteizem¹⁰) in etične religije). Vrste religijskih organizacij, ki izhajajo iz krščanske tradicije, so: cerkev¹¹, denominacija¹², sekta¹³ in kult¹⁴.

Vsebinske prvine religije so a) verska pripoved: sestavina vsake religije, ki v obliki mita pojasnjuje in razlaga nastanek in razvoj stvarnosti ter položaj človeka v stvarnosti, b) verske dogme: verske resnice obvezujoče za vse člane skupnosti. O resničnosti verskih dogem se člani religijske skupnosti ne sprašujejo, c) versko ravnanje (obredi): v širšem smislu gre za ravnanje ljudi pri vsakdanjih opravilih v skladu z verskimi normami, v ožjem pa za skupinsko ravnanje ljudi, preko katerih se oblikujejo posebni odnosi med ljudmi, d) verska simbolika: svete reči (predmeti, zgradbe, besedila, osebe, kraji, časi, dejavnosti ...), sveto (izjemno, nevsakdanje) nasproti profanemu (običajno vsakodnevno), e) versko doživetje – doživetje svetega (npr. molitev, meditacija, ekstaza, trans, zamaknjenost ...) ter f) etika in morala.

Funkcije religije delimo na psihološke (osmišljanje življenja, tolažba ter potreba po varnosti in pripadnosti) in družbene, ki proučujejo vpliv religije na delovanje celotne družbe. Družbene in kulturne funkcije religije so: integracijska funkcija religije (religija kot del kulture ima povezovalno vlogo), socialno-kontrolna ali etična funkcija religije (deluje na posameznikovo zavest v obliki neformalnega družbenega nadzora v institucionalnih religijah) ter kompenzacijska in legitimacijska funkcija religije (prvo postavlja v ospredje marksistična teorija, ki kritizira predstave o onostranskem življenju, ker je le-to nadomestek za tostransko neenakost; z drugo funkcijo pa opravičuje družbene neenakosti med ljudmi).

Religija je prisotna v vseh družbah, vendar ne vedno v svoji osnovni obliki, saj jo lahko nadomesti t. i. nadomestna religija, magija ali civilna religija. Nadomestno religijo na individualni ravni predstavljajo razna gibanja, umetniško ustvarjanje, ljubezen oziroma zaljubljenost, droga, mediji ipd., na ideološki ali politični ravni pa razni pojavi, kot so liberalizem, nacizem, komunizem, nacionalizem. Takšne ideologije se predstavljajo kot totalni sistemi, ki zahtevajo ne le pripadnost, temveč zaupanje, brezpogojno sprejemanje, navdušenje. Ustvarjajo nove obrede, mite, heroje (glej Potočnik 2004: 31). Magija je prepričanje, da lahko z določenimi obrednimi dejanji povzročimo fizične spremembe, kot si jih želimo. Čeprav je med magijo in religijo precej podobnosti, ju nikakor ne moremo enačiti, ker se hkrati tudi v bistvenih stvareh precej razlikujeta¹⁵. V svetu poznamo nekaj tisoč pojavnih oblik magije, ker je ta pojav vedno bolj razširjen; razne "igralske skupine" in "velike duhovne družine", kot so protozidarji, spiritisti, okultisti in satanisti. Civilna religija kot zadnji od zgoraj naštetih ekvivalentov religije je po Rousseauju, ki je ta pojem prvi začel uporabljati, minimalni konsenz prepričanj, ki jih večina sprejema, ko pride do diferenciacije med religijo in politiko. Ta pojav je vse pogostejši v današnjih družbah, predvsem pa je značilen za Ameriko in Francijo, kjer so ga največ proučevali.

Sociologija religije kot znanost

Sociologijo religije lahko v splošnem opišemo kot znanost, ki proučuje odnose med religijo in družbo, ali povedano drugače, proučuje tisto, kar je v družbi religioznega in v religiji družbenega. Glede na ostale družboslovne znanosti razvija sociologija religije neodvisno metodologijo, ki zajema primerjalni študij religij in ne npr. presojo pravilnosti verovanja (glej Potočnik 2004: 11). Sociologija religije je (Potočnik 2004: 12) zna-

nost, ki izhajajoč iz svojih hipotez (in trditve) skuša priti do aдекватnega razumevanja predmeta, pri čemer ugotavlja konstante in regularnosti, interpretira njihovo genezo, odnose, dinamiko, intenziteto, usmerjenost; prizadeva si priti do posplošitev in teorij religiozne resničnosti.

Pri proučevanju religije je smiselno razlikovati med religijo in religioznostjo (vernostjo) (glej Potočnik 2004: 29). Religija je tako zaznavna, strukturirana in institucionalizirana oblika religioznosti. Praviloma jo sestavljajo bolj ali manj kanonizirana besedila, nauki, zapovedana verska praksa in specifično razumevanje duhovnosti.

Zanimanje za sociologijo religije sega na konec 19. in začetek 20. stoletja, ko so predvsem Emile Durkheim, Max Weber in Karl Marx proučevali religijo in njene vplive na družbo. Po drugi svetovni vojni je imela religija v družbi in v življenjih posameznikov zelo pomembno vlogo. Takrat se je začelo tudi večanje vpliva islama na zahod, ki je vse bolj postajal ena glavnih svetovnih religij.

Religija je za Marxa ena izmed družbenih tvorb, ki človeka pripelje do odvisnosti od tvorb, ki jih je sam ustvaril. Religija je zato iluzija, ki lajša trpljenje, ki ga povzročata izkoriščanje in odtujitev. Je niz mitov, ki opravičujejo in legitimirajo zapostavljenost podrejenega razreda in prevlado ter privilegije vladajočega razreda. Religija je opij za ljudstvo in je instrument zatiranja. Deluje kot mehanizem družbenega nadzora, saj ohranja obstoječi sistem in krepi razredne odnose. Pomaga ustvariti lažno razredno zavest, ki slepi pripadnike podrejenega razreda tako, da ne spoznajo svojega položaja in interesov.

Za Emila Durkheima je imela religija izrazito kohezivno funkcijo v družbi. Religija je po njegovem izraz naše kolektivne zavesti, ki pa je skupek vseh zavesti posameznikov, ki oblikujejo družbeno realnost. Religija je odraz družbe same, saj meni, da družbe brez

religije ni. Družbeno življenje je po njegovem nemogoče brez skupnih moralnih vrednot in prepričanj, ki tvorijo kolektivno zavest. Tudi najenostavnejše družbe (kot so avstralski aborigini, ki jih je proučeval) imajo religijo, pa čeprav je to najbolj izvorna oblika (totemizem¹⁶ je najpreprostejša in najbolj temeljna oblika religije, značilna za preproste družbe, plemena). Religijo v svojem najpomembnejšem delu *Osnovne oblike religioznega življenja* definira kot "sistem verskih resnic in praks, ki se tičejo svetega, tj. odmejenega in prepovedanega, in ki združuje v enotno moralno skupnost (cerkev) vse, ki mu pripadajo" (Potočnik 2004: 19).

Weber religijo pojmuje na zelo kompleksen način, ker je religija zanj integriran odgovor na vse probleme človekovega položaja v družbi. Predstavlja tudi pomemben vzvod motivacije posameznikov in lahko v nekaterih okoliščinah vodi k družbeni spremembi. Je osnova za hierarhijo vrednot v družbi in oblikuje človekov pogled na svet. Religija pri njegovem proučevanju predstavlja neodvisno variabla, čeprav sam ne pozabi, da tudi družba vrši svoj vpliv na religijo. Religija je povezana z družbeno ureditvijo določenega časa, saj po njegovem vzporedno z vsako veliko civilizacijo v zgodovini najdemo tudi neko univerzalno religijo, ki povzema duh tistega časa. Duh kapitalizma, ki ga je proučeval, povzema namreč protestantska etika – asketsko obnašanje je vzpodbujalo vzdržanost od užitkov v življenju, preprost življenjski slog in strogo samodisciplino. Asketski protestantski način življenja je vodil k akumulaciji kapitala, vlaganju in ponovnemu vlaganju. Povzročil je zgodnje podjetništvo, ki se je uveljavilo pri ustvarjanju kapitalistične družbe.

S sociologijo religije so se pri svojih proučevanjih veliko ukvarjali tudi Joachim Wach (1898-1955), Talcott Parsons (1902-1979), Niklas Luhmann (1927-1998), Robert Bellah

(1927-), in Rodney Stark (1934-). Wach (Potočnik 2004: 23) religijo pojmuje kot "izkustvo svetega" in raziskuje interakcijo med religijo in družbo na treh temeljnih ravneh: teoretični izraz religije (doktrina, nauk), praktični izraz (kult) in socialni izraz (skupnost – kolektivna religija nasproti individualni). Po njegovem določajo podobo in razvoj religije ustanovitelj, prerok, reformator, čarodej, vedeževalec, svetnik, duhovnik in redovnik. Njena funkcija v družbi pa je lahko pozitivna integrativna ali negativna razdiralna, kar je odvisno od izkustva svetega. Parsons (prav tam) pa meni, da je religija v paradoksalnem položaju; usmerje-

na je v transcendentni svet (odrešenosti), pa vendar etablišana v tem in je proti svoji volji del tega sveta. Zato svoje mesto najde v kulturnem sistemu. Parsons je gledal le na funkcijo varovanja družbene ureditve s strani religije, zato mu kritiki očitajo, da ni upošteval tudi njene možne dezintegrativne funkcije. Luhmann (prav tam) uvršča religijo v enega izmed podsistemov družbe, ki ima svoje funkcije, ki pa so lahko tudi v funkciji celotne družbe. V družbi namreč religija rešuje nekatere probleme, nastale v drugih podsistemi, ki jih sami ne rešijo. Poglavitna naloga religije je po njegovem premostitev končnosti. Bellah (prav tam) je naj-

Christoph Steidl Porenta: Kelih ob imenovanju nadškofa Urana (detajl).

bolj znan po svojem eseju *Civilna družba* in meni, da se z razvojem družbe in religije ti vse bolj diferencirata in razhajata, vmesni prostor pa zapolni t. i. civilna religija. V razvoju religije razlikuje pet stopenj (Knoblauch 2004: 122): primitivna religija (avstralski domorodci), arhaična religija (afriške in polinezijske družbe, zgodnja indijska, kitajska in judovska religija), zgodovinske religije (krščanstvo v srednjem veku), zgodnje moderne religije (protestantska reformacija) in moderna religija (izraziti individualizem). Ko religije ne morejo več povezovati vseh članov družbe, stopijo na njihovo mesto druga gibanja in ideologije (civilna religija), ki začnejo vršiti integrativno funkcijo, ki jo je prej opravljala religija.

Zaključek

Čeprav je pojav religije, pa čeprav samo v njeni izvorni obliki, star prav toliko kot človeštvo, se je njeno proučevanje in definiranje, kot samostojne znanstvene discipline zgodilo relativno pozno - verjetno tudi zaradi dejstva, da z znanostjo nima prav nič skupnega in da je celo njeno popolno nasprotje. To velja še posebej, če gledamo na znanost v čistem pozitivističnem duhu, ko mora biti vse popolnoma dokazljivo in merljivo. Kljub temu pa to še ne pomeni, da ne more biti predmet znanstvenih razprav in predmet proučevanja določene znanstvene discipline, kot je sociologija (pa tudi filozofija) religije. Je namreč pomemben družbeni dejavnik, ki je lahko tako funkcionalen kot disfunkcionalen, pospeševalec ali zaviralec družbenih sprememb ter pomemben integrativni ali dezintegrativni element družbe. "Religija ni samo odraz oziroma simptom družbenih sprememb, ampak je tudi eden najpomembnejših vzrokov za tovrstne spremembe" (v Knoblauch 2004: 123), pa naj si bodo pozitivne ali negativne spremembe v očeh pripadnikov določene družbe.

Viri:

- Polajnar, Matija (2004): *Uvod v sociologijo*. Dostopno na: <http://www.kal.si/3gb/web/snov/soc2.pdf>, 20. 12. 2007.
- Potočnik, Vinko (2004): *Sociologija religije* (gradivo za slušatelje Teološke fakultete). Teološka fakulteta, Ljubljana. Dostopno na: <http://www.student-info.net/teof/predmet.php?p=11202>, 20. 12. 2007.
- Knoblauch, Hubert (2004): *Sociologija religije*. Dostopno na: http://209.85.135.104/search?q=cache:K4Fd-OVr_moJ:hrcak.srce.hr/file/21004+sociologija+in+religija&hl=sl&ct=clnk&cd=10&gl=si, 20. 12. 2007.
- Sociology of Religion*. Dostopno na: http://en.wikipedia.org/wiki/Sociology_of_religion, 8. 1. 2008.
- Špetič, Boštjan (2006): *Fenomenološka sociologija*. Dostopno na: <http://www.publikacije.net/Article/Fenomenolo-ka-sociologija/60>, 20. 12. 2007.
- The Sociological Study of Religion*. Dostopno na: http://hrr.hartsem.edu/sociology/about_the_field.html, 8. 1. 2008.
- Verstvo*. Dostopno na: <http://sl.wikipedia.org/wiki/Vera>, 8. 1. 2008.

1. Biologizem se je uveljavil ob koncu 19. in na začetku 20. stoletja. Podlaga so bili dosežki v razvoju biologije, najpomembnejši predstavnik pa Herbert Spencer (1820-1903).
2. Geografski determinizem skuša družbene pojave razložiti s pomočjo geografskih dejavnikov.
3. Individualni psihologizem poudarja pomen posameznikov in njihovih dejanj ter zvez med njimi, ki so osnova družbe. Pomembni pojmi so: nagon, motiv, nagib, interes, frustracija ...
4. Sociologizem obravnava družbo kot trdno enoten, usklajen in močno integriran sistem, ki je neodvisen od posameznika. Pomembno mesto ima kultura (duhovnost), ki integrira družbo v celoto. Najpomembnejši predstavnik te smeri je bil Emil Durkheim (1858-1917), ki je bil hkrati osrednja osebnost klasičnega obdobja sociologije v Franciji.
5. Interpretativni pogled na družbeno delovanje je poleg interakcionizma, ki je najbolj razširjen, skupen še fenomenologiji in etnometodologiji. Za prvo je značilno zanikanje možnosti pojasnjevanja družbenega delovanja kot takega. Poudarja notranje delovanje človeškega duha in načine, kako ljudje klasificirajo in osmišljajo svet okoli sebe. Posamezniki prihajajo v stik z zunanjim svetom le prek svojih čutov (tip, voh, vid, sluh in okus). Fenomenologi proučujejo način, kako ljudje razporejajo družbeni svet v kategorije z razlikovanjem posameznih pojavov.

Pri tem bi bilo možno razumeti pomen pojava z odkritjem njegovega bistva.

Etnometodologija pomeni proučevanje metod, ki jih uporabljajo ljudje. Ukvarja se z metodami, ki jih ljudje uporabljajo za konstruiranje, pojasnjevanje in osmišljanje družbenega sveta. Ne obstaja noben realen družbeni red. Družbeno življenje se zdi članom družbe urejeno le zato, ker se člani aktivno vključujejo v osmišljanje družbenega življenja. Družbeni red: videz reda, ki ga konstituirajo člani družbe. Etnometodologi sklepajo, da ne sestoji svet iz ničesar drugega kot iz konstruktov, interpretacij in sodb svojih članov. Etnometodologija se najbolj umika od strukturalnega pristopa, zanika obstoj družbene strukture kot take, družbeni svet pa se po njihovem mnenju sestoji iz definicij in kategorizacij, ki jih postavljajo pripadniki družbe. Najbolj znan etnometodolog je Harold Garfinkel, ki je zagovarjal, da člani družbe uporabljajo dokumentarno metodo, s katero naredijo družbeni red smisel in ga pojasnjujejo ter mu dajo videz reda. Družbeno življenje je v svojem bistvu reflektivno. Člani družbe stalno gledajo na posamezne dejavnosti in situacije z vidika domnevnih osnovnih vzorcev in obratno - potrjujejo obstoj teh vzorcev s pomočjo njihovih posameznih izrazov v dejavnostih in situacijah. Družbeni svet konstituirajo metode in postopki pojasnjevanja, glede na katere je prepoznan, opisan in razložen. Družbeni svet potemtakem konstruirajo njegovi člani z uporabo dokumentarne metode. Izpostavil je pojem indeksikalnost, kar pomeni, da je pomen vsakega objekta ali dejavnosti izpeljan iz konteksta, je indeksiran v posamezni situaciji. Posledica tega je, da pride do vsake interpretacije, razlage ali pojasnjevanja s strani članov družbe v njihovih vsakdanjih življenjih glede na določene okoliščine ali situacije.

Kritika etnometodologije pa pravi, da se za člane družbe zdi, da nimajo nobenih motivov in ciljev.

6. Najbolj poznane in razširjene so naslednje religije: krščanstvo (ki se deli na katolicizem, protestantizem in pravoslavlje), islam, hinduizem, konfucianizem, budizem, taoizem, šintoizem, judovstvo, sikhovstvo, džainizem, bábízem, Bahá'í, zoroastrstvo in scientologija.
7. Enostavni supernaturalizem je verovanje, ki ga najpogosteje srečamo v predindustrijskih družbah. Ljudje teh družb vidijo v naravnih pojavih in predmetih silo ("mana"), ki pozitivno ali negativno vpliva na njihovo življenje. Mana nima konkretnih značilnosti, je popolnoma razpršena, brezoblična in različna od duhov in božanstev. Ljudje poskušajo pridobiti naklonjenost mane z različnimi rituali, ki so zelo blizu magiji (dostopno na: http://sl.wikipedia.org/wiki/Enostavni_supernaturalizem, 8. 1. 2008).
8. Animizem (latinsko animus, anima - duh, mišljenje ali duša) je verovanje v duhove in druga

nadnaravna bitja. Ljudje verjamejo, da duhovi prebivajo v živalih, rastlinah, v skalah, zvezdah, včasih tudi v ljudeh. Posebna oblika animizma je totemizem. Za animizem je značilno tudi verovanje ljudi, da imajo duhovi podobne lastnosti kot ljudje, zato ljudje v odnosu do njih uporabljajo enaka sredstva in odnose kot med seboj (darila, kazni, ljubezen, sovražstvo, spoštovanje, podkupovanje). Dostopno na: <http://sl.wikipedia.org/wiki/Animizem>, 8. 1. 2008.

9. Verovanje v Boga, bogove.
10. Monoteizem (grško mono - en, sam + theos - bog) je vera v enega Boga, božanstvo, višjo silo ... Nasprotno je politeizem. Monoteistična verstva so: zaratustrijanstvo (zoroastrianizem), atonizem (Aton), islam, judovstvo in krščanstvo.
11. Zelo velika in močna organizirana skupnost, stalna in posebej izsolana profesionalna duhovščina, hierarhična in birokratsko organizirana, razširjena je med večino prebivalstva določene skupnosti, članstvo je določeno z rojstvom, ima se za edino pravo, teži, da je vključena v celotno družbo.
12. Po ravni organiziranosti je na nižji ravni kot cerkev, ne teži k univerzalizmu kakor cerkev, večji poudarek na individualni dejavnosti članov, demokratični nadzor nad verskimi funkcionarji, članstvo ni določeno z rojstvom, nima se za edino pravo, najbolj so razširjene v ZDA.
13. Odcepljena, izločena in v sporu s cerkvijo, po številu pripadnikov majhna religijska organizacija, ima se za edino pravo, članstvo je prostovoljno, medsebojna povezanost in solidarnost sta izredno veliki. Sicer pa se uporaba izraza 'sekta' v sociologiji opušča.
14. Najnižja oblika organizacije, ohlapna, šibko organizirana religijska skupnost, maloštevilna, brez institucionalizacije skupinskih norm, članstvo je izključno prostovoljno in ni formalizirano, ni v konfliktu s prevladujočo religijo.
15. Razlike med magijo in religijo se kažejo na več ravneh (Potočnik 2004: 32): na odnosni ravni: pri odnosu do nad-empiričnih resničnosti magija manipulira, religija pa priznava podrejenost; glede ciljev: magija vidi individualistične koristi, v okviru individualnih in konkretnih namenov, pri religiji pa so v ospredju splošni, globalni in komunitarni poudarki; glede temeljne drže: pri magiji gre za obvladovanje neosebnih, misterioznih sil, pri religiji pa za zaupanje v osebno resničnost, ki človeku pomaga; na ravni obredja: pri religiji se obredje venomer prenavlja in razvija, pri magiji pa poznamo fiksacijo (nenehno in natančno ponavljanje) simbolov, gest in besed.
16. Totem je hkrati simbol boga in družbe, ker sta bog in družba eno. Čaščenje boga je čaščenje družbe.